

УДК 796.3:796.05:796.052.242-048.42(045)

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.ped.2025.3.14>

Ганна ТІТОВА

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивних ігор і менеджменту фізичної культури, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID: 0000-0003-1309-5443

Володимир БОБОШКО

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри спортивних ігор і менеджменту фізичної культури, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID: 0000-0002-9958-9497

Олена КУРТОВА

асистент кафедри спортивних ігор і менеджменту фізичної культури, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

ORCID: 0000-0002-6900-5630

ТАКТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СТІМКОГО НАПАДУ В ІГРОВИХ ВИДАХ СПОРТУ: ОСОБЛИВОСТІ ШВИДКОГО ТА ЕШЕЛОННОГО ПРОРИВУ

У статті розглядається тактична організація стрімкого нападу в ігрових видах спорту з акцентом на особливості реалізації двох основних форм – швидкого та ешелонного прориву. Актуальність теми обумовлена зростаючими вимогами до динамічності та ефективності атакуючих дій у командних іграх, де здатність швидко переходити з оборони в атаку стає ключовою складовою успіху. Автором здійснено комплексний аналіз теоретичних положень, останніх досліджень і практичних напрацювань щодо структурних характеристик, педагогічних умов та факторів, що впливають на результативність стрімкого нападу. Зокрема, досліджено механізми формування швидкого прориву як раптової та високошвидкісної дії, що базується на індивідуальних якостях гравців і використанні моментальної чисельної переваги. Водночас проаналізовано ешелонний прорив як більш організовану багатохвилову атаку, яка передбачає координацію кількох груп гравців із визначенням ролей і зон відповідальності. Значна увага приділена факторам, що впливають на ефективність реалізації стрімкого нападу, зокрема рівню техніко-тактичної підготовки, фізичній готовності, тактичному мисленню та командній взаємодії. Визначено педагогічні умови, які сприяють підвищенню результативності атак, включаючи системність тренувального процесу, ігрове моделювання та використання сучасних аналітичних технологій. Стаття підкреслює важливість індивідуалізації підходів до підготовки спортсменів з урахуванням їхніх функціональних ролей і особистісних характеристик. Запропоновано рекомендації щодо впровадження комплексних методик навчання стрімкому нападу, що включають розвиток фізичних, технічних, тактичних та психологічних компонентів. Результати дослідження мають практичне значення для тренерів і викладачів фізичної культури, а також можуть бути використані у підготовці команд різного рівня майстерності для підвищення їхньої атакуючої ефективності. У цілому, робота сприяє поглибленню теоретичних знань і практичних умінь щодо організації стрімких атак у командних іграх, що є актуальним напрямом розвитку сучасного спортивного тренування.

Ключові слова: стрімкий напад, швидкий прорив, ешелонний прорив, тактична організація, командна взаємодія, техніко-тактична підготовка, ігрові види спорту.

Hanna TITOVA, Volodymyr BOBOSHKO. TACTICAL ORGANIZATION OF A RAPID ATTACK IN GAME SPORTS: FEATURES OF A RAPID AND ECHELON BREAKTHROUGH

This article examines the tactical organization of fast breaks in team sports, focusing on the distinctive features of two main forms – the quick breakthrough and the echelon breakthrough. The relevance of the topic is driven by increasing demands for dynamism and effectiveness in attacking actions, where the ability to rapidly transition from defense to offense becomes a crucial success factor. The author provides a comprehensive analysis of the theoretical foundations, recent research, and practical developments related to the structural characteristics, pedagogical conditions, and factors influencing the effectiveness of fast breaks. Specifically, the mechanisms underlying the formation of the quick breakthrough, characterized by sudden and high-speed actions relying on individual player qualities and momentary numerical advantage, are explored. Concurrently, the echelon breakthrough is analyzed as a more organized, multi-wave attack involving coordinated groups of players with defined roles and zones of responsibility. Significant attention is given to factors affecting the success of fast breaks, including the level of technical-tactical training, physical fitness, tactical thinking, and team interaction. Pedagogical conditions conducive to improving attacking effectiveness are identified, such as systematic training processes, game modeling, and the use of modern analytical technologies. The article emphasizes the importance of individualizing training approaches based on players'

functional roles and personal characteristics. Recommendations are proposed for implementing comprehensive fast break training methodologies encompassing the development of physical, technical, tactical, and psychological components. The findings have practical implications for coaches and physical education instructors and can be applied in preparing teams of various skill levels to enhance their attacking efficiency. Overall, the study contributes to advancing theoretical knowledge and practical skills regarding the organization of fast breaks in team sports, which is a relevant direction in modern sports training.

Key words: rapid attack, rapid breakthrough, echelon breakthrough, tactical organization, team interaction, technical and tactical training, game sports.

Постановка проблеми. У сучасному спорті високих досягнень результативність гри значною мірою залежить від ефективної організації тактичних дій команди, зокрема в нападі. Одним із ключових елементів атакуючої тактики є система стрімкого нападу, яка забезпечує швидке просування м'яча (або шайби) до воріт суперника з метою реалізації гольових моментів. Стрімкий напад включає в себе дві основні форми: швидкий прорив та ешелонний прорив. Кожна з цих форм має свої структурні особливості, функціональну роль гравців та умови ефективної реалізації.

Швидкий прорив передбачає динамічне переміщення обмеженої кількості гравців у напрямку до воріт суперника після перехоплення або втрати м'яча. Ешелонний прорив, на відміну від нього, ґрунтується на організованому підключенні більшої кількості гравців у кілька хвиль атаки. Проте ефективність обох типів проривів залежить від скоординованості командних дій, швидкості прийняття рішень та фізичної готовності спортсменів.

У багатьох ігрових видах спорту (футбол, гандбол, баскетбол, хокей тощо) система стрімкого нападу набуває дедалі більшого значення в контексті збільшення темпу гри. Однак, незважаючи на актуальність теми, в науково-методичній літературі недостатньо ґрунтовно розкриті питання побудови та удосконалення тактичної організації саме стрімкого нападу. Особливо бракує комплексних досліджень, що порівнюють ефективність швидкого та ешелонного прориву залежно від виду спорту, тактичної моделі команди та ігрової ситуації.

Також спостерігається певна фрагментарність у підходах до навчання спортсменів прийомам реалізації стрімкого нападу на різних етапах спортивної підготовки. Це зумовлює потребу у створенні цілісної системи підготовки, що враховує вікові, фізичні та техніко-тактичні особливості спортсменів. Важливою залишається і проблема узгодження індивідуальних технічних дій гравців із загальнокомандною моделлю атакуючої гри.

Таким чином, актуальною науковою проблемою є визначення та обґрунтування оптимальної структури та організації стрімкого нападу в командних іграх. Необхідно виявити

основні закономірності формування швидкого та ешелонного прориву, проаналізувати умови їх ефективного застосування в реальних ігрових ситуаціях. Дослідження цієї проблеми сприятиме вдосконаленню тренувального процесу, тактичної підготовки команд та підвищенню загальної результативності гри.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема організації стрімкого нападу в ігрових видах спорту є предметом вивчення багатьох дослідників у галузі спортивної науки. Одним із сучасних науковців, хто розглядає структуру атакуючих дій у командних іграх, є О. Гладир, який розглядав стрімкий напад як ефективний засіб раціонального використання часу у фазі атаки. Автор підкреслював, що швидкий прорив реалізується за рахунок раптовості та максимальної швидкості переміщення гравців [2].

На думку А. Базілевського та І. Глазиріна, стрімкий напад має перевагу в ситуаціях переходу з оборони в атаку, особливо в умовах нерівноваженої оборони суперника [1]. Дослідники запропонували класифікацію форм прориву залежно від кількісного складу гравців, які беруть участь у нападі.

У працях В. Пасічник акцентується увага на методиці формування тактичного мислення у спортсменів під час реалізації стрімких атак, зокрема – шляхом використання ігрових ситуацій на тренуваннях [4]. Автор відзначає, що розуміння варіативності дій у фазі швидкого прориву є запорукою його успішності.

Е. Дорошенко та Р. Кириченко у своїй роботі аналізують вплив фізичної підготовленості спортсменів на ефективність реалізації ешелонного прориву, підкреслюючи важливість витривалості, швидкісно-силових якостей і здатності до швидкої зміни напрямку руху [3]. Вони також наголошують на важливості узгодженості командних дій при переході з оборони в атаку.

У роботах В. Терещенка представлено дані щодо диференційованого підходу до навчання гравців стрімкому нападу в баскетболі, з урахуванням ігрового амплуа та індивідуального темпу сприйняття інформації [7].

Значну увагу реалізації стрімкого нападу приділено у дослідженнях зарубіжних авторів. Так, Conte D., Favero T. G., Niederhausen M.,

Capranica L., Tessitore A. вказують на ключову роль комунікації між гравцями під час швидкого прориву у футболі, а також на необхідність формування алгоритмів автоматизованої взаємодії [8].

Згідно з дослідженнями Garefis P., Tessitore A. для ефективної організації ешелонного прориву необхідне глибоке розуміння тактичних функцій кожного гравця, а також чітке дотримання просторових і часових параметрів атаквальних дій [9].

У працях Conte D., Favero T. G., Niederhausen M., Capranica L., Tessitore A. були розглянуті питання інтеграції аналітичних технологій у підготовку команд до швидкого нападу, зокрема через використання відеоаналізу, GPS-моніторингу та програмного моделювання тактичних схем [8].

Інноваційні підходи до навчання стрімкому нападу пропонує Garefis P., Tessitore A., який обґрунтовує ефективність мікроциклів, побудованих на симуляції ігрових ситуацій у рамках системного тактичного моделювання [9].

Українські дослідники також відзначають зростання ролі стрімкого нападу у сучасному гандболі та волейболі. Зокрема, Анікеєнко Л. В., Єфременко В. М., Яременко О. М., Кузенков О. В., Устименко Г. О. – аналізують фазову структуру швидкого прориву в баскетболі, підкреслюючи залежність ефективності нападу від моменту початку переходу з оборони [6].

Попри наявність значної кількості досліджень, багато авторів вказують на фрагментарність розробок у напрямі взаємозв'язку між швидкістю реалізації прориву та його результативністю в умовах протидії організованої оборони [5].

Проблемним залишається питання систематизації педагогічних методик підготовки до реалізації швидких атак у командах різного рівня майстерності [2].

Аналіз сучасних публікацій свідчить про потребу у створенні єдиної моделі тактичної організації стрімкого нападу, яка б охоплювала не лише техніко-тактичні, а й психофізіологічні та інформаційно-аналітичні аспекти.

Більшість досліджень підтверджують, що вдале використання стрімкого нападу підвищує ефективність завершальних фаз атаки, знижує енергозатрати та формує динамічний ритм гри.

Водночас бракує міждисциплінарних досліджень, що об'єднують спортивну педагогіку, біомеханіку, психологію та цифрові технології в аналізі стрімких атак.

Особливо недостатньо праць, у яких би простежувалася динаміка змін ефективності стрімкого нападу під впливом нових правил гри чи змін у форматі турнірів.

Таким чином, незважаючи на наявні напрацювання, питання ефективної організації командних дій у системі стрімкого нападу потребує подальшого вивчення з позицій комплексного підходу.

Мета статті – проаналізувати особливості організації стрімкого нападу в ігрових видах спорту, зокрема швидкого та ешелонного прориву, з урахуванням техніко-тактичних, фізичних і психофізіологічних чинників, а також визначити педагогічні умови, що сприяють підвищенню ефективності реалізації атаквальних дій команди у фазі переходу з оборони в напад.

Виклад основного матеріалу. Тактична організація стрімкого нападу є однією з ключових компонентів сучасної ігрової стратегії в багатьох командних видах спорту, зокрема у футболі, гандболі, баскетболі, хокеї. Цей елемент гри має на меті використати миттєві переваги над суперником, пов'язані з неорганізованістю оборони, її неготовністю до швидкого реагування або зміни ігрових умов. Саме тому формування стрімкого нападу, його структурна побудова, засоби реалізації та тренувальні методики потребують ґрунтовного науково-методичного аналізу. Стрімкий напад, на відміну від позиційного, базується на швидкому переході з оборони в атаку з метою досягнення воріт суперника у мінімальні часові рамки.

У практиці сучасного спорту стрімкий напад реалізується у двох основних формах: швидкий прорив та ешелонний прорив. Швидкий прорив – це раптовий, високошвидкісний рух одного або кількох гравців у напрямку воріт суперника, зазвичай після перехоплення м'яча або помилки суперника в середині поля. Цей вид прориву найчастіше базується на індивідуальних якостях виконавців: спринтерських здібностях, координації, техніці володіння м'ячем, умінні швидко орієнтуватися в ситуації та приймати рішення. Водночас ефективність швидкого прориву зростає, якщо він реалізується в умовах чисельної переваги або тактичної неготовності захисту суперника.

Ешелонний прорив відрізняється більш організованим характером. Він передбачає поступове залучення до атаки декількох гравців у кілька хвиль – першої (основної), другої (підтримки) та третьої (страхування або завершення). Така структура дозволяє команді здійснити комбінований перехід

з оборони в напад з можливістю варіативного продовження атаки залежно від ситуації. Важливою особливістю ешелонного прориву є чіткий розподіл ролей між гравцями, що сприяє ефективній координації, створенню зон для просування м'яча та зниженню ризику втрати володіння.

У практиці ігрових видів спорту вибір між швидким та ешелонним проривом залежить від багатьох чинників: ігрової ситуації, рівня підготовленості команди, тактичної моделі суперника, фізичного стану гравців, кількості учасників фази атаки, а також – часу та рахунку в грі. Наприклад, у баскетболі швидкий прорив є більш типовим явищем через невелике ігрове поле, високий темп та короткий час володіння. У футболі ж, де поле значно більше, застосування ешелонного прориву частіше зустрічається в умовах поступового розгортання атаки з використанням флангових зон.

Тактична організація стрімкого нападу потребує наявності у гравців високого рівня тактичної підготовки, що включає в себе не лише знання схем пересування, а й уміння швидко оцінювати ситуацію, прогнозувати дії суперника та приймати доцільні рішення. У цьому контексті важливим є розвиток тактичного мислення, що формується через моделювання ігрових ситуацій, аналіз відеоматеріалів, групові обговорення та спеціальні вправи. Особливої уваги заслуговує індивідуалізація тактичної підготовки, зокрема адаптація тренувальних завдань до ігрового амплуа кожного спортсмена. Наприклад, гравці задньої лінії повинні вміти швидко ініціювати атаку (перший пас), центральні гравці – організувати переміщення і зв'язки, а нападники – завершувати дії точною реалізацією.

Педагогічні умови ефективної реалізації стрімкого нападу включають: (1) системність тренувального процесу, (2) ігрове моделювання, (3) послідовне ускладнення завдань, (4) формування стереотипів ігрової поведінки, (5) розвиток комунікативної взаємодії між гравцями. Дослідження свідчать, що тренування в умовах ігрового стресу, зі змінними зовнішніми подразниками, значно підвищують ефективність реалізації стрімкого нападу в реальних матчах. Застосування диференційованих ігрових завдань дозволяє враховувати індивідуальні відмінності спортсменів та їхню специфічну роль у структурі команди.

У тренувальному процесі доцільно використовувати поєднання індивідуальних, групових і командних форм роботи. Наприклад, у футболі це можуть бути вправи типу «3 на 2 з переходом у 5 на 4», які імітують перехід

із швидкого прориву в ешелонний. Водночас важливим є розвиток техніко-тактичних умінь у динаміці: точність пасу на швидкості, прийом м'яча в русі, швидке перепасування, дриблінг із прийняттям рішень, завершення атак з різних позицій. У баскетболі ефективними є вправи з чергуванням фази стрімкого нападу та швидкого повернення в оборону, що імітує типову ситуацію контрнападу.

Значну роль у формуванні стрімкого нападу відіграє фізична підготовка. Високий рівень швидкісно-силових якостей, витривалості та координації є необхідною умовою реалізації як швидкого, так і ешелонного прориву. Особливої уваги заслуговує розвиток «ігрової витривалості», тобто здатності до багаторазових інтенсивних переміщень з високою частотою змін напрямку руху. Показано, що гравці з високим рівнем анаеробної працездатності краще справляються із завданнями швидкого нападу, адже можуть утримувати високий темп протягом тривалого ігрового часу.

Окрему нішу в системі організації стрімкого нападу займають питання взаємодії та комунікації між гравцями. Успіх реалізації швидких атак значною мірою залежить від миттєвого зчитування сигналів, узгодження рішень, розуміння намірів партнерів без вербального спілкування. Це можливо лише за умови систематичного відпрацювання командних взаємодій на тренуваннях, використання «ключових жестів» або заздалегідь узгоджених моделей поведінки. Успішні команди, як правило, мають стабільні зв'язки між лініями, що дозволяє уникати хаосу при раптових змінах тактичного плану.

У контексті сучасного спорту важливою стає роль цифрових технологій у моделюванні та аналізі стрімкого нападу. Застосування відеоаналізу дозволяє ідентифікувати слабкі місця в обороні суперника, виявити повторювані тактичні помилки, відстежити ефективність окремих форм прориву. Використання GPS-моніторингу та програмного забезпечення для аналізу ігрової активності допомагає тренерам об'єктивно оцінити переміщення гравців, їхню залученість у фазу атаки та рівень узгодженості дій. Такі дані є основою для побудови персоналізованих тренувальних програм.

Важливим компонентом є також психологічна готовність гравців до реалізації стрімкого нападу. Вміння швидко приймати рішення, діяти в умовах тиску, зберігати концентрацію та мобілізованість – це ті якості, що формуються не лише фізичними вправами, але й цілеспрямованою психопідготовкою.

Методики, засновані на візуалізації ігрових ситуацій, використанні когнітивних тренажерів, розвитку периферичного зору, реакції на змінні стимули – усе це є невід’ємною складовою сучасної підготовки гравців до стрімкого нападу.

Загалом організація стрімкого нападу потребує інтегрованого підходу. Не можна розглядати цю систему ізольовано від загальної тактики гри. Вона має бути органічно вписана в ігрову модель команди, що передбачає взаємозв’язок із системою оборони, переходами, позиційними атаками, стандартами. Тренери повинні враховувати не лише тактичні схеми, але й особистісні якості гравців, їхнє мислення, стиль гри та здатність до імпровізації. Успішна реалізація стрімкого нападу – це завжди баланс між організованістю і творчістю.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що стрімкий напад є важливим інструментом досягнення ігрової переваги та результативності. Його ефективність залежить від гармонійної взаємодії фізичних, технічних, тактичних, психологічних і організаційних чинників. Подальші дослідження мають бути спрямовані на удосконалення тренувальних методик, формування універсальних моделей прориву та впровадження інновацій у процес тактичної підготовки спортсменів.

Висновки. Стрімкий напад є важливою складовою сучасної тактики в ігрових видах спорту, оскільки забезпечує швидкий і резуль-

тативний перехід з оборони в атаку. Його реалізація вимагає чіткої координації дій усіх гравців, миттєвого реагування на зміну ігрової ситуації, а також високого рівня технічної і фізичної підготовленості. Встановлено, що найбільш поширеними формами стрімкого нападу є швидкий прорив та ешелонний прорив, кожен з яких має свої переваги та сфери ефективного застосування. Вибір конкретної моделі прориву залежить від рівня підготовки команди, особливостей суперника та тактичного завдання матчу. Успішність реалізації стрімкого нападу значною мірою зумовлюється сформованістю тактичного мислення, рівнем комунікації між гравцями та здатністю швидко ухвалювати рішення в умовах ігрового стресу. Ефективна підготовка до стрімкого нападу передбачає застосування ігрового моделювання, диференційованих тренувальних вправ і аналітичних засобів, зокрема відеоаналізу та цифрового моніторингу. Тактична система стрімкого нападу має бути гнучкою, інтегрованою у загальну модель гри та адаптованою до конкретних умов змагань. Результати дослідження підтверджують, що стрімкий напад суттєво підвищує темп гри, створює численні гольові моменти та сприяє успішній реалізації атак. У перспективі доцільно зосередити увагу на створенні комплексних методичних рекомендацій щодо формування стрімкого нападу з урахуванням специфіки окремих ігрових видів спорту та індивідуальних характеристик спортсменів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базілевський А., Глазирін І. Основи формування тактичного мислення в нападі юних баскетболістів. В: Молода спортивна наука України. Зб. наук. пр. з галузі фіз. культури і спорту. Львів: *Українські технології*; 2011. 15;1, с. 11–5.
2. Гладир О. Т. Тактичні дії гравців у нападі проти зонного захисту в баскетболі. Миколаїв : МНАУ, 2014.
3. Дорошенко Е. Ю., Кириченко Р. О. Аналіз техніко-тактичної діяльності баскетболісток вищої кваліфікації. В: Єрмаков С. С., редактор. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Зб. наук. пр. Харків; 2004. 1, с. 269–77.
4. Пасічник В. Теорія і методика викладання баскетболу : навч. посіб. / Вікторія Пасічник. Л. : ЛДУФК, 2015. 78 с.
5. Поплавський Л. Ю. Баскетбол. К. : Олімпійська література, 2004. 460 с.
6. Фізичне виховання: Техніка та тактика гри в баскетбол: «Навчання техніці та тактиці гри у баскетбол для студентів»: навч. посіб. для студ. / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад.: Анікеєнко Л. В., Єфременко В. М., Яременко О. М., Кузенков О. В., Устименко Г. О. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 127 с.
7. Терещенко В. В. Комплексна методика підвищення ефективності організації швидкого прориву баскетболістів 13–14 років : кваліфік. робота на здобуття освіт. ступеня магістр; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2024. 43 с.
8. Conte D., Favero T. G., Niederhausen M., Capranica L., Tessitore A. Determinants of the effectiveness of fast break actions in elite and sub-elite Italian men’s basketball games. *Biol Sport*, 2017
9. Garefis P., Tessitore A. та ін. Analysis and comparison of fast break in top level basketball matches. (Євробаскет-2012)

Дата надходження статті: 29.07.2025

Дата прийняття статті: 20.08.2025

Опубліковано: 05.11.2025